

4. Тимофеева Л. Власть и оппозиция в России: проблемы политического дискурса / Л. Тимофеева // Власть. – 2007. – № 4. – С. 3-9.
5. Beauchesne's Rules and forms of the House of Commons of Canada with annotations, comments and precedents. Fifth edition / Alistar Fraser, B. A., LLB; G. A. Birch, B. Sc., P. P. A., M. A.; W. F. Dawson, B. A., M. A., D. Ph. – The Carswell Company Ltd, Toronto, Ontario, 1978. – 401p. – pp. 31-35; 48-50.
6. Political institutions in the United Kingdom by David Judge. – Oxford University Press, 2005. – 323p.
7. Political Oppositions in Western Democracies /edited by Robert A. Dahl – Yale University, 1966. – 458p.
8. Political Theory in the Welfare State / Niklas Luhmann; translated by John Bednarz, Jr. – Berlin; New York: de Gruyter, 1990. – 245p.
9. Politics, Law and Social Change. Selected essays of Otto Kirchheimer / edited by Frederic S. Burin and Kurt L. Shell. – Columbia University Press. New York and London, 1969. – 483p.

*Щедров С. В., Східноукраїнський національний
університет ім. В. Даля*

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЕЛІТ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анализируется проблема форм политического взаимодействия элит, определяется специфика политической конкуренции элит в процессе модернизации политической системы Украины.

The problem of the forms of political interaction between the elites is analysed, the specific of political competition elites in the process of modernizing Ukraine's political system is determined.

Підвищення адаптованості політичної системи до нових соціальних вимог на основі раціоналізації її організації передбачає наростаючу диференціацію структур і функцій органів управління. Щоб мати можливість урахувати інтереси соціальних груп, політична система повинна формувати відповідні канали для артикулювання та агрегування цих потреб (зокрема, розширюючи можливості дії груп інтересів, партій, інститутів прямої демократії тощо). Важливою умовою для здійснення цих змін є формування та вдосконалення нормативної бази, здатної забезпечити рівність

політичної участі традиційних і нових соціальних груп, а також посилити вплив цінностей, що передбачають інтеграцію соціуму та ідентифікацію громадян.

Із цього безпосередньо випливає вимога до зростання компетентності політичних – як правлячих, так і опозиційних – еліт. По суті, саме від їхньої здатності використовувати консенсусні, правові технології владарювання залежить можливість уникнути насилля при проведенні реформ, виключити витрати політичного радикалізму. Зрозуміло, що така вимога передбачає створення умов для вільної конкуренції еліт у боротьбі за підтримку населенням. У свою чергу, і пересічні громадяни повинні мати можливість контролювати своїх обранців, відслідковувати, чи відповідають їхні професійні та особисті якості займаному громадському статусу. Селекція компетентних еліт важлива і для формування раціональної управлінської бюрократії, відповідальної перед правлячими елітами і населенням, що виконує свої обов'язки на основі чинного законодавства та професійної етики.

Таким чином, характер і динаміка модернізації залежить від відкритої конкуренції вільних еліт і ступеня політичної залученості пересічних громадян. Від співвідношення цих форм, які повинні обов'язково бути присутнім у політичній грі, також залежать варіанти розвитку суспільства та системи влади в перехідний період.

Російський політолог О. Соловйов виділяє чотири основні варіанти розвитку подій:

- при пріоритеті конкуренції еліт над участю пересічних громадян складаються найбільш оптимальні передумови для послідовної демократизації суспільства та здійснення реформ;

- в умовах піднесення ролі конкуренції еліт, але при низькій (і негативній) активності основної частини населення складаються передумови встановлення авторитарних режимів правління і відбувається гальмування демократичних перетворень;

- домінування політичної участі населення над змаганням вільних еліт (коли активність керованих випереджає професійну активність керуючих) сприяє наростанню охлократичних тенденцій, що може провокувати застосування більш жорстких форм управління та уповільнення перетворень;

- одночасна мінімізація змагальності еліт і політичної участі мас веде до хаосу, дезінтеграції соціуму і політичної системи, що також може провокувати прихід третьої сили та встановлення диктатури [1].

Отже, проблеми політичної конкуренції еліт набувають особливої актуальності в умовах процесу модернізації політичної системи України.

Важливість дослідження процесу конкурентної взаємодії політичних еліт зумовила низку теоретичних розвідок у даному напрямку. Так, серед західних політологів проблеми становлення політичної еліти та системи взаємовідносин між елітарними угрупованнями досліджували П. Бурдьє, Р. Даль, Г. Моска, Р. Міхельс, В. Парето, Дж. Сарторі, Й. Шумпетер та ін. Російські елітологи також приділяють увагу формам взаємодії еліт та політичних лідерів: Г. Ашин, О. Гаман-Голутвіна, Г. Голосов, Ю. Нісневич, О. Понедєлков, О. Соловйов, О. Старостін та ін. У вітчизняній політології аналізують вплив політичних еліт на процеси формування української політичної системи В. Бортніков, Г. Зеленько, Н. Кононенко, О. Крюков, Л. Мандзій, М. Михальченко, С. Наумкіна, О. Новакова, А. Пахарєв, Л. Тупчієнко, Ф. Рудич, С. Чемекова та ін.

Але не дивлячись на значну кількість публікацій із даної проблематики, недостатньо висвітленими залишаються механізми політичної конкуренції еліт в процесі становлення політичної системи України, і саме це зумовлює мету даної статті – з'ясувати специфіку формування політичної конкуренції еліт в українському суспільстві.

Представники сучасної західної політології наголошують на необхідності впровадження конкурентних механізмів в політиці, більше того, пов'язують їхнє функціонування з рівнем зрілості інститутів демократії в країні.

Так, політична конкуренція відтворює те, що французький політолог П. Бурдьє називає головним конфліктом, в якому представникам матеріально забезпечених панівних класів протистоять претенденти, які мають переважно культурний капітал. В усіх плюралістичних демократіях спостерігається формування єдиного політичного поля діяльності, що охоплює виборців, політичні партії, групи інтересу, інтегрує їх за певними правилами і логікою [Цит. за: 2].

Американський політолог Р. Даль, у межах теорії поліархії, відзначає, що слаборозвиненим країнам поліархія забезпечує відкрите політичне суперництво лідерів та еліт, високу політичну активність населення, що і створює політичні передумови для здійснення реформ. При цьому даний тип політичної системи не завжди є легкодосяжним для країн, які прямують від "закритої

гегемонії" до системи, яка виключає свавілля еліти, які б давали можливість громадянам контролювати діяльність можновладців.

Роберт Даль виділяє сім умов, що впливають на просування країн до поліархії: послідовність у здійсненні політичних реформ, встановлення сильної виконавчої влади для соціально-економічних перетворень у суспільстві; досягнення певного рівня соціально-економічного розвитку, що дозволяє впроваджувати структурні перетворення в державі; встановлення певних відносин рівності – нерівності; субкультурна різноманітність; наявність інтенсивної іноземної допомоги (міжнародного контролю); демократичні переконання політичних активістів і лідерів.

На думку американського вченого, перехід до поліархії повинен бути поступовим, еволюційним, що передбачає послідовне оволодіння правлячими елітами консенсусної технології владарювання. Авторитаризм, що розуміється ним як неминуче встановлення гегемонії лише однією з сил, що беруть участь у політичному діалозі, може не тільки мати негативні наслідки, але і негативно позначитися на досягненні цілей модернізації. Тому ефективність поліархічного режиму влади, наростання його політичної результативності залежать від забезпечення взаємної безпеки конкуруючих еліт, встановлення сильної виконавчої влади та розвитку центрів самоврядування на місцях [3].

Відомий німецький політолог та економіст Л. фон Мізес вважав, що політична й економічна конкуренція є складовими частинами більш глобального феномену – соціальної конкуренції, яку він визначав як "прагнення індивідів зайняти найбільш сприятливе становище в системі суспільної співпраці, яка присутня в будь-якому способі громадської організації" [4, с. 259].

Явище конкуренції також розглядає у своїй концепції демократичного елітизму австро-американський політолог та економіст Й. Шумпетер. Він взагалі розуміє демократію як конкуренцію між потенційними керівниками за довіру виборців. Отже, конкуренція еліт, яка відображає економічну і соціальну конкуренцію в сучасному суспільстві, запобігає створенню єдиної пануючої керівної групи й робить можливою підзвітність еліт масам [5].

Російський політолог, доктор політичних наук Ю. Нісневич наголошує, що якісна, транспарентна та професійна конкуренція виступає основою функціонування та динамічної стабілізації політичної системи. Розширення економічної, політичної та інформаційної свободи і конкуренції є необхідною умовою для

зниження рівня корупції та забезпечення ефективності застосування спеціальних правових та адміністративних заходів для її придушення. Дослідник відзначає, що кінцева мета конкуренції у сфері політики полягає в завоюванні, включаючи утримання, та використанні державної влади як вищої форми політичної влади. Державна влада необхідна акторам політичної конкуренції для надання за допомогою владно-примусових повноважень держави статусу загальнодержавних тим ідеалам та інтересам, які вони висловлюють, і для їхньої практичної реалізації через законодавство та виконавчі механізми державної влади. При цьому роль безпосередніх акторів політичної конкуренції виконують політичні партії – об'єднання громадян, які мають представляти собою автономні структури громадянського суспільства [6, с. 7].

Російський політичний технолог М. Пранова робить висновок, що саме політична конкуренція забезпечує легітимність результатів виборів, і, таким чином, легітимність влади. Так, постійна зміна правил їхнього проведення, по-перше, не сприяє встановленню стійких традицій виборчого процесу, а, по-друге, не додає популярності виборам в очах громадян країни. Прийняття законів без урахування громадської думки також формує стійке негативне сприйняття політики взагалі та інституту виборів зокрема [7].

У вітчизняній науці доктор історичних наук С. Гелей визначає політичну конкуренцію як таку форму політичної взаємодії, в якій суб'єкти політики в рамках правових (або неправових) правил змагаються за перевагу у розподілі влади, матеріальних ресурсів і престижу. Дослідник зазначає, що політична конкуренція в рамках цивілізованих правил є однією із рушійних сил суспільного прогресу, оскільки сприяє виробленню механізмів взаємного політичного контролю одних політичних сил над іншими, забезпечує розширення сфери громадського контролю над політичною владою, а також стимулює конкуренцію в інших сферах суспільного життя [8].

Директор Інституту економічного прогнозування НАН України В. Геєць стверджує, що конкуренція в політиці є набором механізмів, який забезпечує дію основних форм народовладдя: прямої, представницької та консультативної демократії. Політична конкуренція, відзначає науковець, безумовно, стосується функціонування, перш за все, представницьких органів, де робота над проектами нормативних правових актів повинна проходити в умовах зіставлення різних думок, що виступає гарантією якості законів.

Коли проект безальтернативний, то знижується ступінь його підтримки населенням, яким засвідчується суспільна результативність конкуренції. Парламент в умовах безальтернативності втрачає свій основний сенсовий зміст – він перестає бути дзеркалом суспільства і не здатен відображати увесь спектр сподівань виборців [9].

Таким чином, специфіка політичної конкуренції відзначається у наступному.

1. Вступ у політичну конкурентну боротьбу – процес важкий, пов'язаний із високими витратами і спрямований на встановлення політичної монополії.

Так, лише офіційні витрати України на забезпечення виборів Президента України у 2010 р. зросли у 2,4 рази – до 1,1 млрд. грн., порівняно з витратами на вибори Президента України у 2004 р. Про це повідомляє прес-служба Рахункової палати України за результатами колегії відомства. Було зроблено висновок, що Центральна виборча комісія неналежним чином здійснює планування коштів державного бюджету, що виділяються на підготовку і проведення виборів, і контроль за правильним та цільовим їх використанням [10].

При цьому два найбільш вірогідних претенденти на перемогу у виборах В. Янукович та Ю. Тимошенко витратили приблизно по 300 млн. грн. Видання "Економічна правда", використовуючи дані звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента, опублікованих в "Урядовому кур'єрі", наводить наступні витрати. Так, Партія регіонів витратила на виборчу кампанію свого лідера Віктора Януковича 321 млн. 992 тис. 520 гривень. Всі кошти на проведення кампанії Януковича виділила Партія регіонів. Із них на використання засобів масової інформації витрачено 281 млн. 531 тис. 863 гривень. Також на виготовлення матеріалів передвиборної агітації витрачено 17 млн. 312 тис. 612 гривень.

Юлія Тимошенко для проведення своєї виборчої кампанії використала 289 млн. 929 тис. 508 гривень. Більша частина коштів надійшла від ВО "Батьківщина", яка висунула Ю. Тимошенко у президенти. Крім того, близько 18 млн. гривень склали добровільні внески фізичних осіб. Кандидат витратила 272 млн. 677 тис. 593 гривень на використання ЗМІ, на виготовлення агітматеріалів пішло 5 млн. 34 тис. 820 гривень [11].

Таким чином, дані цифри доводять тезу про високу витратність процесу політичної конкуренції.

2. Процес конкуренції реалізується під час демократичних виборів. При цьому слід враховувати численні взаємозв'язки між окремими суб'єктами політичного процесу.

За результатами останніх позачергових виборів до Верховної Ради України маємо наступний розподіл депутатських мандатів (табл. 1.) [12].

Таблиця 1

**Результати позачергових виборів до Верховної Ради України
та розподіл депутатських мандатів**

№	Назва політичної партії/блоку партій	% голосів, що отримала партія/блок на виборах	Кількість мандатів, отриманих партією/блоком	% мандатів, отриманих партією/блоком
1.	Партія регіонів	34,37	175	38,89
2.	БЮТ	30,71	156	34,67
3.	Блок «НУ-НС»	14,15	72	16
4.	Комуністична партія України	5,39	27	6
5.	«Блок Литвина»	3,86	20	4,44

Таким чином, провідними гравцями політичного процесу під час виборів стають політичні партії та їхні блоки. У виборчому процесі особливо гостро реалізується міжпартійна конкуренція, яка будучи одним із ключових демократичних політичних інститутів, виконує ряд спеціальних суспільно значущих функцій: інституційне регулювання боротьби за владу, артикуляцію і агрегування суспільних інтересів, відбір політичних еліт. Найважливішою функцією є забезпечення стійкості, стабільності та позитивної динаміки розвитку політичної системи, регулярне відтворення політичних відносин, що відбувається в результаті виборності та змінюваності партій при владі, професійної готовності партій керувати державою. Одночасно міжпартійна конкуренція є ефективним інструментом перекладання протиріч і конфліктів у суспільстві та політиці в інституційну сферу. Нарешті, в рамках міжпартійної конкуренції знаходить своє затвердження на демократичній основі формування і проведення соціально-економічного курсу, спрямованість соціально-політичного розвитку.

3. Учасники конкурентної боротьби можуть використовувати у своїй діяльності обіцянки реалізації довгострокових проєктів, при цьому реально, досягнувши влади, виконуючи лише проміжні цілі в конкурентній боротьбі за політичну владу. Таким чином, методи досягнення результатів залишаються вкрай непрозорими, а у передвиборчій боротьбі активно застосовуються популістські технології.

Так, у програмі Партії регіонів, зокрема у пункті п'ятому зазначається, що освіта і наука є не тільки традиційними сферами виховання людини і турботи про суспільство, але й сферою формування людського капіталу, який відіграє стратегічну роль у конкурентоспроможності економіки України. Партія регіонів – це та політична сила, яка готова взяти на себе відповідальність за створення у країні гнучкої, спрямованої на потреби людини, суспільства і економіки, відкритої для інновацій науково-освітньої системи.

Закон, згідно з яким передбачено виділення не менше 10 % державного бюджету на освіту, як не працював, так і не працює. У 2009 році на всю освітню діяльність було виділено 6 % ВВП (13 млрд. грн.), чого не може вистачити на всю галузь. Через це більшість учителів опинилися у надзвичайно скрутному становищі. У бюджеті на 2011 рік закріплене зменшення фінансування освіти й науки на 1,5 млрд. гривень, хоча 2011 рік офіційно оголошений роком "освіти й інформаційного суспільства". При цьому, виходячи із закону, найбільше в абсолютних цифрах має виграти МВС – його видатки заплановано збільшити на 1,7 млрд. гривень, а в пропорціях до минулого року – прокуратура: з 1,2 до 2,2 мільярдів гривень.

У підсумку видатки на потреби освіти сплановано на рівні 6 % ВВП – проти відповідних 12 % у ФРН та 15 % у США.

Згідно зі статтею 57 Закону України "Про освіту" розмір середньої заробітної плати працівників освіти повинен бути не нижчим, ніж середня зарплата в галузі промисловості. Проте закон теж не працює. А про те, що зарплата педагогів університетів повинна бути хоча б удвічі більша, ніж у і тій же галузі промисловості, взагалі мова не йдеться [13].

4. У сучасних умовах політичної конкуренції зростає насамперед попит на високі професійні, інтелектуальні й моральні якості політичної еліти.

Наприклад, Законом України "Про статус народного депутата" зазначається, що: "У своїй діяльності народний депутат повинен

дотримуватися загальноновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу". Схожу норму містить Закон "Про статус депутатів місцевих рад", згідно з яким депутат місцевої ради повинен дотримуватися низки правил депутатської етики: "...1) керуватися загальнодержавними інтересами та інтересами територіальної громади чи виборців свого виборчого округу, від яких його обрано; 2) не використовувати депутатський мандат в особистих інтересах чи в корисливих цілях; 3) керуватися у своїй діяльності та поведінці загальноновизнаними принципами порядності, честі і гідності ..." [14].

При цьому події в українському парламенті яскраво демонструють нехтування депутатами норм політичної етики та моралі. Так, наприклад, 16 грудня 2010 р. у Верховній Раді України відбулась бійка між депутатами фракції Партії регіонів та фракції "БЮТ – Батьківщина". Останні заблокували трибуну парламенту з вимогою припинити політичні переслідування їхнього лідера Юлії Тимошенко. Не менш трагічні події відбулись у процесі ратифікації закону "Про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України" 27 квітня 2010 р. На жаль, подібні прояви некоректної політичної поведінки є непоодинокими і мають системний характер.

Таким чином, необхідно відмітити, що структурована політична конкуренція завжди відбувається в рамках строгих процедур та інститутів (партії, періодичні вибори, свобода слова, об'єктивний підрахунок голосів, інтеграція суспільних інтересів і конкуренція політичних сил).

Також необхідно констатувати, що лише при досягненні в суспільстві достатнього рівня політичної культури можна очікувати результативного розвитку політичної конкуренції. При цьому конкуренти є суперниками, а сама конкуренція виступає в ролі стихійного регулятора виборчого процесу. Періодична виборність і потенційна змінюваність вищих посадових осіб держави за результатами політичної конкуренції на вільних і чесних виборах, публічна та вільна діяльність політичної опозиції забезпечують дієвий контроль діяльності державної влади і обмежують можливості різних зловживань владою.

Саме політична конкуренція та її постійна динаміка забезпечують соціально-політичну стабільність і довготривалу стійкість демократичної політичної системи, наділяють її здатністю до саморегулювання і самовдосконалення. Характер і динаміка політичної конкуренції безпосередньо пов'язані, а також визначаються тим, як дотримуються і захищаються політичні права і свободи громадян, їхні права у взаєминах з державою на формування органів державної та місцевої влади, на контроль і участь в діяльності цих органів, в управлінні справами держави.

Література:

1. Пугачев В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию / Пугачев В. П., Соловьев А. И. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 477 с.
2. Гонюкова Л. Модель сучасної політичної партії / Лілія Гонюкова // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2010. – № 2. – С. 16 – 21.
3. Даль Р. Демократия и ее критики / Роберт Даль; [Пер. с англ. под ред. Ильина М. В.]. – М.: Текст, 2003. – 576 с.
4. Мизес Л. фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес. – М.: Экономика, 2000. – 878 с.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиз Шумпетер. – М.: Эксмо, 2007. – 864 с.
6. Нисневич Ю. Роль конкуренции в обеспечении социально-политической стабильности и подавлении коррупции / Юлий Нисневич // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 2009. – № 3. – С. 3 – 17.
7. Пранова М. Политическая конкуренция как условие демократизации политического процесса [Электронный ресурс] / Мария Пранова. – Режим доступа: <http://www.regionclub.ru/politic.files/frame.htm>
8. Гелей С. Д., Рутар С. М. Политология: [Навч. посіб.] / Гелей С. Д., Рутар С. М. – [6-те вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2007. – 309 с.
9. Геєць В. Конкуренція в бізнесі і конкуренція в політиці [Електронний ресурс] / Валерій Геєць // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2007. – № 2. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/amc/control>
10. Рахункова палата: Витрати на вибори Президента України в 2010 р. зросли в 2,4 рази – до 1,1 млрд. грн. [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство РБК – Україна. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show>

11. Янукович витратив на вибори більше, ніж Тимошенко [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news>
12. Позачергові вибори до Верховної Ради України 2007 р. [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-сайт Центральної Вибірчої Комісії України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>
13. Кітен К. Фінансування освіти у наступному році планують скоротити [Електронний ресурс] / Катерина Кітен. – Офіційний сайт Волинської обласної організації Партії регіонів. – Режим доступу: <http://volynregion.org>
14. Правова бібліотека України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net>

Краснопольська Т. М., НУ "ОЮА"

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Рівність можливостей – можливість нерівності.
Іан Маклауд

В статье рассматривается процесс внедрения принципа гендерного равенства в Украине в контексте обеспечения прав мужчин, его особенности в отдельных отраслях права. Определены основные недостатки существующего уголовного и семейного права в сфере борьбы с домашним насилием, а также предложены некоторые пути их преодоления в указанных аспектах.

The article discusses the process of implementing the principle of gender equality in Ukraine in the context of ensuring the rights of men, it features in some areas of law. It identifies main shortcomings in criminal and family law in the sphere of combat against domestic violence, and suggests several ways to overcome them in these aspects.

Конституція України 1996 р., Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 08.09.2005 р. та багато інших нормативно-правових актів нашої держави закріплюють принцип рівності жінок та чоловіків, проте і досі гендерна рівність у багатьох сферах ще не досягнута. Гендерний дисбаланс в Україні носить форму приниження прав як жінок, так і чоловіків. Перший варіант гендерної асиметрії висвітлюється в наукових